

In: *Migrantenstudies*, Themanummer Jeugd, 2003, 19(4), p. 201-214

MAROKKAANSE EN TURKSE JONGEREN IN NEDERLAND EN VLAANDEREN GAAN DIGITAAL

De rol van de etnisch-culturele positie bij de toegang tot en het gebruik van ICT

*Leen d'Haenens, Cindy van Summeren en Frieda Saeyns**

Inleiding

De Westerse multiculturele samenleving is onlosmakelijk verbonden met informatie- en communicatietechnologie (ICT). Van het internet blijkt echter niet iedereen in gelijke mate gebruik te maken. Ook in Nederland en Vlaanderen is nog steeds sprake van een 'digitale kloof'. Potentiële risicogroepen in de kennismaatschappij zijn bevolkingsgroepen die niet automatisch via hun werk, opleiding of sociaal netwerk in aanraking komen met ICT, zoals vrouwen, ouderen, werkzoekenden en mensen van buitenlandse origine. In vergelijking met autochtone Nederlanders en Vlamingen zijn allochtonen nog steeds minder vaak in het bezit van een pc met toegang tot het internet (de Haan et al., 2002; van Summeren & d'Haenens, 2002; Steyaert, 2000). Naast een beperktere toegang tot ICT-voorzieningen ontbreekt het hen vaak ook aan de vaardigheden voor het gebruik van ICT en aan voldoende stimulans, gezien het niet altijd even relevant bevonden informatieaanbod via de informatiesnelweg. Een Amerikaans onderzoek (Lazarus & Mora, 2000) identificeert, los van alle beperkingen qua fysieke toegang tot ICT, vier inhoudelijke drempels voor ICT-gebruik voor personen in achterstandssituaties: te weinig lokale informatie met onmiddellijke relevantie, gebrek aan leesvaardigheid, dominantie van het Engels, en het gebrek aan culturele diversiteit in de beschikbare informatie. Hierdoor, volgens deze studie, wordt één op vijf inwoners in de VS digitaal niet of onvoldoende bediend. Cijfers voor Nederland of Vlaanderen zijn hierover niet bekend (Steyaert & de Haan, 2001).

Het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn is ervan overtuigd dat ICT ervoor kan zorgen dat 'nieuwe Nederlanders' beter in staat zijn aan de Nederlandse samenleving deel te nemen; ICT kan een opstap naar integratie van allochtonen in Nederland vormen (van Mierlo, 2003). Ter verbetering van de positie van 'nieuwkomers' op de arbeidsmarkt en ter versterking van de sociale cohesie, kwam in september 1999 de toenmalige Nederlandse minister van Bostel voor Grote Steden- en Integratiebeleid met het idee voor het 'digitaal trapveld'. Dit is een locatie in een aandachtswijk van de grote steden waar bewoners kunnen leren omgaan met ICT en deze voorzieningen voor eigen doeleinden kunnen gebruiken. Sinds 2001 hebben de ministeries van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid, Welzijn en Sport de collectieve 'digitale broedplaatsen' gelanceerd: deze 'broedplaatsen' zetten sociale toepassingen van ICT-voorzieningen in voor het algemeen belang, ter bevordering van de participatie van bv. ouderen of langdurig zieken. Eén van de steunpunten voor beleidsrelevant onderzoek van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap is het Gelijke Kansenbeleid. Ook hier wordt het belang gezien van ICT-vaardigheden met het oog op minder sociale uitsluiting en armoede en meer 'sociale kwaliteit' voor allochtonen. Er wordt ook gestreefd naar meer onderzoek naar de integrerende effecten van ICT-voorzieningen.

Aangezien de Nederlandse en de Vlaamse samenleving gemeenschappelijke kenmerken vertonen op het gebied van demografische pluriformiteit en ICT-penetratie, ligt een geïntegreerd onderzoek voor de hand. We vragen ons in deze studie af hoe jongeren in Nederland en Vlaanderen zich in dezelfde ‘transnationale’ virtuele ruimte bewegen. Waar liggen de gelijkenissen en waar de cross-etnische breuklijnen: tussen autochtone versus allochtone jongeren, tussen Turkse versus Marokkaanse jongeren? Kenmerkt de virtuele ruimte zich door segregatie of biedt zij juist gelegenheid voor cross-etnische overlap?

Zowel in Nederland als Vlaanderen vormen de Marokkanen en Turken de numeriek grootste groepen niet-Westerse allochtonen: d.w.z. inwoners die in een niet-Westers land zijn geboren (eerste generatie allochtonen) of van wie tenminste één van de ouders in een niet-Westers land is geboren (tweede generatie allochtonen). Van de ruim 1,5 miljoen ‘nieuwe Nederlanders’ van niet-Westerse origine telde men in 2002 284.124 inwoners van Marokkaanse en 330.709 van Turkse afkomst.¹ België telt 45.866 inwoners van Turkse en 90.542 van Marokkaanse origine.² Bijna de helft van de Turkse (21.328) en ongeveer een derde (29.332) van de Marokkaanse ‘nieuwe Belgen’ wonen in Vlaanderen.²

Onderzoeksvraag en methode

Kenmerkend voor allochtonen is de tweeledige maatschappelijke context waarin zij leven: enerzijds is er de oriëntatie op het land waarin zij wonen en anderzijds de band met het land van herkomst. Klatter-Folmer (1997) wijst op het belang van sociaal-culturele oriëntatie als onderzoeksvariabele, wil men niet voorbijgaan aan een essentieel deel van de identiteitsbeleving van allochtone jongeren. We stellen vast dat surveyonderzoek in Nederland en Vlaanderen naar mediagebruikspatronen bijna exclusief aandacht heeft voor de gangbare socio-demografische kenmerken als mogelijke beïnvloeders voor mediabezit en -gebruik en nauwelijks invulling geeft aan een etnisch-culturele dimensie. Bovendien gaat het schaarse etnografisch opgezette onderzoek over ICT-gebruik onder allochtonen per definitie uit van beperkte steekproeven waarbij etnisch-culturele origine niet wordt afgewogen tegen socio-demografische gegevens. Mede geïnspireerd hierdoor wordt in dit onderzoek nagegaan welke factoren bij het interactief mediabezit en -gebruik van allochtone jongeren een rol spelen. In welke mate treden, naast socio-demografische kenmerken, religie, taalbeheersing en etnisch-culturele positie hierbij op als beïnvloeders?

Bij wijze van situering van de gebruikscontext van ICT, wordt de toegang tot en het persoonlijk bezit en gebruik van ICT bij Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland en Vlaanderen nagegaan. Ter toetsing is een controlegroep van autochtone Nederlandse en Vlaamse leeftijdgenoten met vergelijkbare opleidingsniveaus ingesteld.

Steekproef en dataverzameling

In Nederland is bij 322 Turkse en Marokkaanse jongeren van 12 tot en met 19 jaar een schriftelijke vragenlijst³ afgenomen in het voorjaar van 2001. In de loop van 2002 is dezelfde vragenlijst in Vlaanderen door 488 Turkse en Marokkaanse jongeren van dezelfde leeftijd

¹ [<http://statline.cbs.nl/StatWeb/>]

² [http://www.statbel.fgov.be/figures/population_nl.asp]

³ Het gaat hier om een gestandaardiseerde vragenlijst met voornamelijk gesloten vragen.

ingevuld.⁴ Een controlegroep van 98 autochtone Nederlandse en 116 Vlaamse jongeren heeft eveneens een vergelijkbare vragenlijst in de schoolcontext beantwoord. In Nederland hebben 13 scholengemeenschappen (acht uit het voortgezet onderwijs en vijf mbo-opleidingen) verspreid over het land deelgenomen aan voorliggend onderzoek. In Vlaanderen hebben in totaal 29 scholen uit de regio's Gent, Lokeren en Antwerpen hun medewerking verleend.⁵

Socio-demografische kenmerken

De onderzoeksgroep is evenredig verdeeld qua sekse (tabel 1). Qua leeftijd is de driedeling 12-14, 15-16 en 17-19 jaar gehanteerd. Wat opleiding betreft is eveneens een driedeling (laag, midden, hoog) doorgevoerd: een meerderheid volgt een beroepsopleiding, een derde geniet een technische of administratieve opleiding of bereidt zich voor op een beroep in de zorgsector (type: MBO in Nederland) en 15 procent van de allochtone deelnemers volgt een algemene opleiding ter voorbereiding op verdere studies. De socio-economische status (SES) is berekend door de hoogst genoten opleiding van de vader en moeder te combineren met het beroep van beide ouders. Dit heeft een driedeling opgeleverd, waarbij een meerderheid van de allochtonen tot de laagste SES-groep behoort. Qua SES is de allochtone onderzoeksgroep vrij homogeen. Aangezien de ouders van de autochtone jongeren meer spreiding qua opleidings- en beroepsniveau vertonen, is de autochtone jongerengroep heterogener.

Tabel 1: Verdeling respondenten naar sekse, opleiding en SES - in afgeronde percentages

	VT	NT	VM	NM	V	N
Sekse N:	198	207	286	115	116	98
Jongen	50	52	50	44	47	50
Meisje	50	48	50	57	53	50
Leeftijd N:	200	206	286	115	116	98
12-14	42	38	29	32	47	44
15-16	37	30	37	37	40	30
17-19	22	32	34	30	14	27
Opleiding N:	198	207	286	115	116	98
Laag	62	53	48	51	45	52
Midden	24	33	31	38	26	29
Hoog	14	14	21	12	29	19
SES N:	138	145	205	83	74	64
Laag	68	61	84	65	16	17
Midden	29	35	14	34	50	50
Hoog	3	3	2	1	34	33

Noot 1: VT= Vlaamse Turk; NT= Nederlandse Turk; VM= Vlaamse Marokkaan; NM= Nederlandse Marokkaan; V= Vlaming; N= Nederlander

Noot 2: Opleiding: Laag = in Nederland ivbo/1woo & vmbo en in Vlaanderen bso en dto; Midden = in Nederland mbo en in Vlaanderen tso en Hoog = in Nederland havo/vwo en in Vlaanderen aso

Religiebeleving

Als maat voor religie is de vraag “Vind je dat je veel aan godsdienst doet?” gehanteerd.⁶ Algemeen blijkt dat hoe meer men begaan is met religieuze materies, hoe meer men hierover informatie wil inwinnen. Marokkaanse jongeren zijn beduidend meer religieus actief dan hun

⁴ Aangezien de ontwikkelingen op ICT-gebied razendsnel verlopen, zijn vooral de Nederlandse onderzoeksgegevens met betrekking tot het mediabezit en -gebruik wellicht wat aan de lage kant.

⁵ Dataverzameling in Vlaanderen gebeurde onder leiding van Ilse Devroe (vakgroep Communicatiewetenschappen, Universiteit Gent) en in Nederland door Madelon Kokhuis en Cindy van Summeren (sectie Communicatiewetenschap, Katholieke Universiteit Nijmegen).

⁶ De oorspronkelijke vier antwoordcategorieën (“helemaal niet veel”, “niet zo veel”, “veel” en “heel veel”) zijn gereduceerd tot twee mogelijkheden (“doet weinig aan godsdienst” en “doet veel aan godsdienst”).

Turkse leeftijdgenoten. Zij zoeken via het internet dan ook vaker naar informatie over godsdienst en hun interesse voor religie wordt belangrijker naarmate ze ouder worden. In Vlaanderen tonen Turkse jongens meer interesse in godsdienst dan meisjes. Hoe minder goedgeoede gezinnen, des te groter blijkt hun belangstelling voor informatie over religie.

Etnisch-culturele positie

In navolging van van Heelsum (1997: 24) verstaan wij onder etnisch-culturele positie: “de mate waarin leden van een bepaalde groep zichzelf primair als leden van een specifieke groep beschouwen en/of gedragen (positieverwerving) en de mate waarin zij door (het grootste deel van) de samenleving primair als vertegenwoordigers van een specifieke groep worden beschouwd en/of behandeld (positietoewijzing)”. Evenals van Heelsum (1997) hebben wij in onze vragenlijst diverse stellingen opgenomen aan de hand waarvan een maat voor de etnisch-culturele positie van de allochtone jongeren is gecreëerd. Alle stellingen zijn zo ge(her)codeerd dat een hoge score overeenkomt met een hoge mate van betrokkenheid bij het land van herkomst. Bij een lage tot middelmatige score zijn de jongeren in mindere mate betrokken bij het land van herkomst (van Summeren & d’Haenens, 2002).

Tabel 2: Etnisch-culturele positie naar etnische origine - in afgeronde percentages

	VT	NT	VM	NM
N:	129	161	194	100
Laag / Middelmatig	59	65	43	44
Hoog	41	35	57	56

Noot 1: VT= Vlaamse Turk; NT= Nederlandse Turk; VM= Vlaamse Marokkaan; NM= Nederlandse Marokkaan

De Marokkaanse jongeren scoren qua etnisch-culturele positie het hoogst: d.w.z. dat ze zich in vergelijking met de Turkse jongeren meer verbonden voelen met hun land van herkomst (tabel 2). Daarnaast is de jongeren ook gevraagd naar de binding met het land waar ze momenteel wonen en hun ‘herkomstland’. Opmerkelijk is dat 77 procent van de Turkse en 70 procent van de Marokkaanse jongeren uit Nederland aangeven het (heel) fijn te vinden in Nederland te wonen, tegenover slechts 55 procent van de Turkse en 60 procent van de Marokkaanse jongeren uit Vlaanderen. Marokkaanse jongeren die een zwakkere binding met Marokko vertonen, vinden het dan weer fijner om in Nederland dan wel België te wonen dan de Marokkaanse jongeren met een sterke binding met Marokko.

Verder proberen de Turkse jongeren met een hoge affiniteit met het land van herkomst beter op de hoogte te blijven van ontwikkelingen en gebeurtenissen in Turkije. Dit geldt ook voor de Marokkaanse jongeren in Nederland. Wat opvalt is dat Turkse jongeren hiertoe wel Turkse media (voornamelijk TV en kranten) raadplegen, terwijl de Marokkaanse jongeren via andere netwerken, zoals familie en/of vrienden in Marokko op de hoogte blijven van ontwikkelingen ginds. Een ruimer en diverser aanbod van Turkse print- en audiovisuele media in Nederland blijkt het mediagebruik te stimuleren (Dragt et al., 2002).

Taalbeheersing

Omdat taalgebruik in de thuiscontext van invloed kan zijn op mediagebruik en -voorkeuren, zijn een aantal taalgerelateerde vragen gesteld. Op de vraag of hun beide ouders Nederlands spreken, antwoorden meer Turkse (70%) en Marokkaanse (71%) jongeren in Nederland dan Vlaanderen (41% en 39%) bevestigend. Op de vraag of ze thuis ook daadwerkelijk Nederlands spreken, geven Turkse (71%) en Marokkaanse (71%) jongeren in Nederland eveneens vaker een positief antwoord dan hun leeftijdgenoten uit Vlaanderen (46% en 62%). Algemeen blijkt het opleidingsniveau in Vlaanderen van invloed op het Nederlands

taalgebruik thuis: hoe lager het opleidingsniveau, des te minder de kans bestaat dat er thuis Nederlands wordt gesproken.

De overgrote meerderheid (gemiddeld 88%) van de allochtone ouders vindt het belangrijk dat hun kinderen het Turks of Marokkaans-Arabisch machtig zijn; de Marokkaanse ouders blijken hier echter nog net iets meer waarde aan te hechten dan de Turkse ouders. Religie speelt eveneens een rol: hoe meer Nederlandse Marokkanen met religie begaan zijn, des te belangrijker vinden hun ouders dat ze Marokkaans-Arabisch kunnen lezen, spreken, en schrijven (onder meer om de Koran te kunnen lezen). Ook de etnisch-culturele positie is hierop van invloed: hoe hoger de affiniteit met Marokko, des te belangrijker vinden de ouders het dat de kinderen het Marokkaans-Arabisch machtig zijn. Aangezien een deel van de in Nederland en Vlaanderen woonachtige Marokkanen uit het Noord-Afrikaanse Rif- en Atlasgebergte komt, is de Marokkaanse jongeren gevraagd of zij naast het Marokkaans-Arabisch ook een Berbertaal spreken. De etnisch-culturele positie van de Marokkaanse jongeren uit Vlaanderen is van invloed op het al dan niet spreken van het Berbers thuis: hoe hoger de affiniteit met Marokko, des te vaker wordt er thuis Berbers gesproken.

Resultaten

Hier wordt allereerst een beeld geschetst van de toegang tot en plaats van ICT in huis (op de eigen slaapkamer en/of elders in gemeenschappelijke woonruimtes). Vervolgens zal de mate van beïnvloeding van de standaard socio-demografische kenmerken, religie, taalbeheersing en etnisch-culturele positie op ICT-toegang, -bezit en -gebruik worden onderzocht.⁷

ICT-toegang thuis

Om inzicht te krijgen in de toegang tot ICT in de thuissituatie, ongeacht de plaats in huis, is de jongeren gevraagd of zij ergens in huis gebruik kunnen maken van een PC al dan niet uitgerust met een internetaansluiting. We vragen ons af waar de jongeren in huis gebruik kunnen maken van ICT: gebeurt dit vanuit gemeenschappelijke woonruimtes of zijn zij persoonlijk in het bezit van ICT op hun eigen slaapkamer? In vergelijking met de Marokkaanse en Turkse jongeren hebben, zoals tabel 3 laat zien, de autochtone jongeren vaker in gemeenschappelijke woonruimtes in huis de beschikking over een PC al dan niet voorzien van een (kabel)modem. Er is dus nog steeds sprake van een digitale achterstand op het vlak van fysieke toegang tot ICT in de collectieve ruimtes thuis bij allochtone jongeren in Nederland en Vlaanderen.

Als we kijken naar de invloed van omgevingsfactoren hierbij, dan zien we dat bij de allochtone jongeren geen enkel onderzocht omgevingskenmerk een voorspellende functie heeft voor toegang tot ICT in de gemeenschappelijke woonruimtes in huis, behalve het opleidingsniveau en enkel bij de Turkse jongeren in Vlaanderen. Daar zijn het de laagopgeleiden die het vaakst de beschikking hebben over een PC met internetaansluiting in de gemeenschappelijke ruimten van het huis. Noch religiebeleving, noch taalbeheersing⁸ of etnisch-culturele positie blijken van invloed hierop. Bij de autochtone jongeren blijkt de sociaal-economische klasse de sterkste voorspeller voor toegang tot een PC in huis: de minst

⁷ Om te vermijden dat de lezer wordt overspoeld door indicaties van correlaties en significanties, wordt enkel bericht over de statistisch significante verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren enerzijds en binnen de allochtone jongerengroepen anderzijds.

⁸ Als maat voor taalbeheersing hebben we de vraag “Welke taal spreek je het beste?” (Nederlands, Marokkaans-Arabisch/Turks of beide even goed) gehanteerd.

welgestelde jongeren hebben hier het minst vaak de beschikking over. Hier dient te worden opgemerkt dat de autochtone jongerengroep op dit vlak een veel heterogener karakter vertoont dan de over het algemeen tot de lage SES-groep behorende allochtone jongeren. Opleiding speelt ook een voorspellende rol: ook hier hebben de laag opgeleide jongeren het minst vaak toegang tot een PC in huis en ook hier geldt de grotere heterogeniteit van de autochtone jongerengroep op het vlak van gevolgde opleiding.

Tabel 3: PC- en internettoegang in huis - in afgeronde percentages

		VT N= 194	NT N= 207	VM N= 284	NM N= 115	V N= 116	N N= 98
PC	***	74	80	81	76	87	94
Internet	***	58	51	52	43	67	72

Noot 1: VT= Vlaamse Turk; NT= Nederlandse Turk; VM= Vlaamse Marokkaan; NM= Nederlandse Marokkaan; V= Vlaming; N= Nederlander

Noot 2: *** $p \leq .001$

We willen in dit onderzoek niet geheel voorbijgaan aan de tweede belangrijke leefomgeving van jongeren: de school. Wat hierbij opvalt is dat meer Turkse (in Nederland 24% en in Vlaanderen 37%) en Marokkaanse jongeren (in zowel Nederland als Vlaanderen één op vier) dan Nederlandse (7%) en Vlaamse (18%) nergens in huis de beschikking hebben over een PC en evenmin op school hiervan gebruik maken buiten de reguliere lessen om. Dit houdt in dat bij de allochtone jongeren de groep niet-ICT-gebruikers beduidend groter is dan bij de autochtone jongeren.

ICT-bezit op de eigen kamer

In contrast met het voorgaande, is het opvallend dat de slaapkamers van de allochtone jongeren vaker van ICT zijn voorzien dan die van de autochtone jongeren. Turkse en Marokkaanse jongeren zijn vaker individueel in het bezit van een PC op de eigen slaapkamer. Met uitzondering van de Marokkaanse jongeren in Nederland hebben ook meer allochtone jongeren een PC met (kabel)modem op de eigen slaapkamer. Dat de slaapkamers van de autochtone jongeren minder vaak van ICT zijn voorzien, kan zeer waarschijnlijk verklaard worden door de meer frequente aanwezigheid van ICT op andere, gezamenlijke plekken in huis. Het privé-bezit van ICT op de eigen slaapkamer lijkt hiermee overbodig.

Wanneer we kijken naar de meest invloedrijke achtergrondvariabelen ten aanzien van het persoonlijk ICT-bezit op de eigen slaapkamer, worden de voornaamste breuklijnen aangegeven door sekse en opleiding. Ook hier blijken taalbeheersing en de nieuw aangemaakte variabele etnisch-culturele positie geen rol van betekenis te spelen. Zo is in de slaapkamers van de Turkse jongens in Nederland een PC prominenter aanwezig dan in die van de Turkse meisjes. Ook religie speelt een rol voor de Turkse jongeren: zij die aangeven religieus heel actief te zijn, hebben vaker een PC op de eigen slaapkamer dan zij die minder begaan zijn met religieuze kwesties. Bij de Vlaams-Marokkaanse jongeren is leeftijd de belangrijkste verschilmaker (d.w.z. hoe ouder, des te vaker een PC op de slaapkamer), terwijl bij de Nederlands-Marokkaanse jongeren het sociaal-economisch milieu van de ouders de meest invloedrijke voorspeller is (nl. hoe hoger de SES, hoe vaker een PC).

ICT-gebruik

Toegang tot en bezit van ICT, ongeacht de ruimte in huis, bieden nog geen garantie voor gebruik. In hetgeen volgt, gaan we in op het tijdbestedingspatroon (in minuten per dag) en op

de verschillende ICT-toepassingen. Tabel 4 biedt een overzicht van het percentage ICT-gebruikers, en de tijd die gebruikers hier effectief dagelijks aan besteden. We stellen vast dat de aanwezigheid van ICT thuis (ongeacht de ruimte) het gebruik bevordert.

Tabel 4: ICT-gebruik in afgeronde % gebruikers & in gemiddeld aantal minuten (afgerond) per dag (gebruik thuis of elders)

	VT		NT		VM		NM		V		N	
	%	Min.	%	Min.	%	Min.	%	Min.	%	Min.	%	Min.
PC	N= 194		N= 207		N= 284		N= 115		N= 116		N= 98	
	74	61	80	57	81	50	76	48	87	74	94	61
Internet	N= 191		N= 205		N= 284		N= 114		N= 116		N= 98	
	79	63	77	36	84	44	82	33	84	56	84	33
E-mail	N= 186		N= 203		N= 282		N= 115		N= 113		N= 98	
	61	31	50	21	61	18	50	13	67	21	70	10

Noot 1: VT= Vlaamse Turk; NT= Nederlandse Turk; VM= Vlaamse Marokkaan; NM= Nederlandse Marokkaan; V= Vlaming; N= Nederlander

Jongeren die thuis toegang hebben (ongeacht de ruimte) tot een PC maken hier gemiddeld 57 minuten per dag gebruik van. Tabel 4 laat zien dat de Marokkaanse jongeren beneden dit gemiddelde scoren. In de allochtone huishoudens zijn het vooral de jongeren zelf en hun broers en zussen die thuis gebruik maken van de PC. Reeds eerder hebben we gezien dat de toegang tot ICT in allochtone gezinnen voornamelijk vanuit de slaapkamers van de jongeren mogelijk is. Aangezien uit ons nog lopend kwalitatief onderzoek is gebleken dat allochtone jongeren vaak hun slaapkamer delen met één of meerdere broers of zussen, wordt de PC op de slaapkamer veelal met broers en zussen gedeeld. Hierdoor leidt het privé-bezit van ICT voor allochtone jongeren toch tot overwegend collectief gebruik. De plaats van ICT in huis – bij autochtone gezinnen geconcentreerd in gemeenschappelijke woonruimtes en bij allochtone gezinnen voornamelijk op de slaapkamers van de jongeren – verklaart eveneens het gegeven dat de Marokkaanse en Turkse ouders beduidend minder gebruik maken van de PC in de thuissituatie dan de Nederlandse en Vlaamse ouders. Eerstgenoemden hechten er overigens wel meer belang aan dat hun kinderen in staat zijn met een computer om te gaan.

Gemiddeld acht op de tien autochtone jongeren gebruiken wel eens het internet. Per dag vertoeven deze internetgebruikers gemiddeld 44 minuten op de digitale snelweg. Opvallend is dat de Nederlandse jongeren per dag beduidend minder lang gebruik maken van het internet dan hun Vlaamse leeftijdgenoten. Wellicht is de verschillende periode van dataverzameling hier debet aan. De jongeren die e-mail gebruiken doen dit dagelijks gemiddeld 20 minuten. Evenals bij het internet, besteden de Nederlandse jongeren gemiddeld minder tijd aan e-mail dan de Vlaamse jongeren.

Op grond van regressie-analyses stellen we vast dat, in competitie met de standaard socio-demografische kenmerken, enkel religie van invloed is op ICT-gebruik. De Nederlandse Turken die veel met religie bezig zijn, maken vaker gebruik van een PC dan de Turkse jongeren die weinig tijd aan godsdienst besteden. Taalbeheersing en etnisch-culturele positie zijn ook hier niet van invloed op ICT-gebruik.

PC- en internettoepassingen

PC

Ongeacht de toepassing wordt de computer in de thuissituatie door meer autochtone dan allochtone jongeren gebruikt. Dit is niet verwonderlijk, aangezien we eerder zagen dat meer autochtonen thuis toegang hebben tot een (online-)computer. Aangezien de meer bemiddelde gezinnen over het algemeen vaker in het bezit zijn van een internetcomputer is het evenmin

verwonderlijk dat het gebruik van e-mail thuis toeneemt naarmate de Nederlandse jongeren uit die vermogende groep afkomstig zijn. Naast SES blijkt het opleidingsniveau van de Nederlandse jongeren eveneens van invloed op PC-toepassingen; hoe hoger het opleidingsniveau, hoe vaker de PC in de thuiscontext wordt gebruikt om te internetten, teksten te maken en informatie op te zoeken. Thuis maken Turkse jongens vaker gebruik van het internet dan Turkse meisjes. De Vlaamse Turkse jongeren met een hoge affiniteit met het land van herkomst maken thuis meer gebruik van de PC om te internetten.

Internet

Zowel de allochtone als autochtone jongeren maken voornamelijk in de thuiscontext gebruik van het internet. Alle jongeren geven aan dat chatten de meest gebruikte internettoepassing is. We maken een onderscheid tussen de meer informatie- en doelgerichte versus de meer op ontspanning georiënteerde toepassingen. De Nederlandse en Vlaamse jongeren maken via het internet meer gebruik van op ontspanning gerichte toepassingen zoals e-mail, het downloaden van bestanden en het zoeken van informatie over hobby's. De allochtone jongeren gebruiken het internet daarentegen vaker om actief deel te nemen aan nieuwsgroepen, informatie over godsdienst, kunst en cultuur in te winnen en contact te onderhouden met Marokkaanse en Turkse mensen. Ook proberen zij via het internet op de hoogte te blijven van nieuws uit het land van herkomst en gebeurtenissen in Nederland/België. Wat dus opvalt bij de Turkse en Marokkaanse jongeren is dat zij in hun internetgebruik breed georiënteerd zijn, d.w.z. zowel op het land van herkomst als op het land waar zij thans wonen.

Aangezien de autochtone jongeren vaker de mogelijkheid hebben vanuit huis online te gaan, is het niet verwonderlijk dat zij ook intensiever thuis gebruik maken van het internet dan de Turkse en Marokkaanse jongeren. Van alle jongeren maken de Nederlandse allochtonen vaker gebruik van het internet op school en in de bibliotheek. De Vlaamse allochtone jongeren gaan vaker naar een internetcafé, wellicht omdat er in vergelijking met Nederland minder PC's met internetaansluiting voorhanden zijn in Vlaamse scholen. Kortom, naast de thuiscontext maken allochtone jongeren vaker gebruik van publieke gelegenheden om gebruik te maken van het internet. Het PC en -internetgebruik op school, in de bibliotheek en het internetcafé vervult met andere woorden een remediërende rol voor de allochtone jongeren: niet zozeer ten aanzien van de achterstand in de fysieke toegang tot nieuwe media thuis, maar veeleer omdat internetgebruik in publieke gelegenheden buiten de sociale controle van zowel de ouders als de broers en zussen kan plaatsvinden.

Een geïntegreerde visie op mediagebruik

Om de relatieve positie van ICT te bepalen, is op basis van het totale mediamenü (zowel 'traditionele' als 'nieuwe' media) van de Marokkaanse en Turkse jongeren een principale componentenanalyse uitgevoerd. Hieruit zijn voor zowel de Marokkaanse als de Turkse jongeren de volgende drie types mediagebruikers geïdentificeerd: de ICT-groep (die vooral gebruik maakt van de PC thuis, het internet en e-mail), de televisiegroep (kijkend naar zowel Nederlandstalige als Marokkaanse/Turkse televisie) en de audiogroep (luisterend naar zowel Nederlandse als radioprogramma's uit het land van herkomst als eigen muziekdragers). Vervolgens is aan de hand van t- en anova-toetsen gekeken naar de wijze waarop deze groepen worden 'bevolkt'. Tot de ICT-groep behoren vooral jongens die meer high-tech zijn ingesteld. De meisjes richten zich meer op de 'traditionele' audiovisuele media (radio en televisie): dit is de radio- en de televisiegroep. Deze groepen worden eerder bevolkt door jongeren met een sterke band met hun land van herkomst. De Turken maken in vergelijking met de Marokkanen overigens meer gebruik van radio- en televisieprogramma's in hun eigen

moedertaal. Bij de Vlaamse Marokkaanse jongeren die naar televisieprogramma's in hun eigen taal kijken, speelt de mate van religie een rol; zij die veel aan godsdienst doen kijken hier meer naar dan zij die weinig met religie begaan zijn. Eenzelfde beeld is overigens zichtbaar bij de Nederlandse Marokkanen die radioprogramma's in het Marokkaans-Arabisch beluisteren.

Kijkend naar de onderwerpen waar de jongeren naar op zoek gaan of waar zij in geïnteresseerd zijn als mediagebruikers, ziet de top drie van favoriete onderwerpen er bij de allochtone jongeren als volgt uit: informatie over toekomstmogelijkheden, Marokkaanse/Turkse muziek en nieuws uit het land van herkomst. Overigens willen Marokkaanse jongeren liever dan de Turkse informatie vergaren over godsdienst, toekomstmogelijkheden en nieuws en politiek uit het land van herkomst.

Ter vergelijking levert een factoranalyse voor de Nederlandse en Vlaamse jongeren ook een driedeling op: PC-Fun-groep; PC-Info-Edu-groep en Audiovisuele groep. De eerstgenoemde groep is gericht op het gebruik van de PC op school buiten de reguliere lessen, het PC-gebruik in de thuiscontext, en het gebruik van het internet. In de tweede groep staat het gebruik van de PC tijdens de les en het ontvangen en versturen van elektronische post centraal. De derde groep is voornamelijk gericht op de audiovisuele media. De t- en anova-toetsen met betrekking tot de autochtone jongeren leren ons dat meer jongens tot de PC-Fun-groep behoren. De Info-Edu-groep bestaat uit meer meisjes en oudere jongeren. Tot de audiovisuele groep behoren voornamelijk laagopgeleide jongeren.

Conclusies

Uit deze studie blijkt dat de geleidelijke digitalisering van de leefwereld van allochtone jongeren in Nederland en Vlaanderen een feit is, met gevolgen en vernieuwingen in de communicatieve en consumptieve sfeer. Daar allochtonen zich over het algemeen zowel oriënteren op het land waar zij wonen als op het land van herkomst, leek het ons van belang de sociaal-culturele oriëntatie als kenmerk mee te nemen in dit onderzoek en te kijken of verschillen in ICT-toegang en ICT-gebruik kunnen worden verklaard door etnisch-culturele positie en hieraan gerelateerde kenmerken zoals religiebeleving en taalbeheersing, naast de gangbare socio-demografische kenmerken. In tegenstelling tot onze beginassumptie, toont dit onderzoek aan dat de etnisch-culturele positie van Marokkaanse en Turkse jongeren in Nederland en Vlaanderen weinig tot geen voorspellende waarde heeft als het gaat om toegang tot en bezit en gebruik van ICT. Hetgeen overigens niet wil zeggen dat dit kenmerk op geen enkele wijze invloed uitoefent. Daarom is reeds gestart met het uiteenrafelen van het concept etnisch-culturele positie in verdiepend kwalitatief vervolgonderzoek waarin aan de hand van diepte-interviews verschillende lagen van identiteit (nationale, etnische, culturele, religieuze en gender-identiteit) en de rol van ICT bij identiteitsbeleving worden onderzocht (zie d'Haenens, 2003). Dit kwalitatieve onderzoek zal in de nabije toekomst worden voortgezet.

Ongeacht de plaats in huis, hebben de autochtone Nederlandse en Vlaamse jongeren vaker de mogelijkheid om thuis een computer te gebruiken dan de allochtone jongeren. Als deze laatste jongeren thuis al over ICT beschikken, dan zijn deze eerder op de eigen slaapkamer dan in gemeenschappelijke woonruimtes in huis te vinden. Aangezien binnen de allochtone gezinnen het voornamelijk de jongeren zelf en hun broers en zussen zijn die thuis (vnl. op hun gedeelde slaapkamer) achter de computer zitten, is ICT-gebruik meer een collectief gebeuren dan in de autochtone gezinnen, waar het een eerder individuele bezigheid is, zelfs in de collectieve woonruimtes. Verder blijkt dat de allochtone ouders het belangrijker vinden dat hun kinderen met een computer om kunnen gaan dan de autochtone ouders, voor wie PC-gebruik al meer

vanzelfsprekend is. Wellicht houdt deze stimulerende houding ten aanzien van de ‘statushoge’ PC door de allochtone ouders verband met hun persoonlijke geringe PC-kennis en PC-gebruik. Naar aandachtspunten zoals de statusfunctie van ICT, het gebruik ervan in gemeenschappelijke ruimtes of eigen kamer is meer kwalitatief onderzoek gewenst.

Hoewel de allochtone evenals de autochtone jongeren voornamelijk thuis ICT gebruiken, zijn er meer allochtone jongeren die ter aanvulling op het ICT-gebruik in de thuissituatie ook in publieke gelegenheden (vooral de bibliotheek en de school in Nederland en het internetcafé in Vlaanderen) hiervan gebruik maken. Dit verschil is zeer waarschijnlijk te wijten aan de geremdheid die allochtone jongeren ondervinden om in de privésfeer gebruik te maken van bepaalde ICT-toepassingen. Kortom, het in de publieke sfeer gebruik maken van het tegelijkertijd anonieme en intieme karakter van de virtuele ICT-wereld wordt als een aantrekkelijk alternatief ervaren door allochtone jongeren, niet zozeer ter remediëring van een nog bestaande achterstand in fysieke toegang tot ICT in de thuissituatie, maar vooral als ontsnapingsmogelijkheid van het toezicht van broers en zussen in de privécontext.

Terwijl de verschillen in ICT-bezit geleidelijk zullen verdwijnen, stellen we heel duidelijke verschillen vast in het ICT-gebruik. Zeker in het licht van de druk bezochte discussiefora voor Marokkaanse jongeren in bv. Nederland zoals maroc.nl, maghreb.nl, is het opvallend dat Marokkaanse jongeren over het algemeen toch minder gebruik maken van de PC dan hun Turkse en Nederlandse en Vlaamse leeftijdgenoten. Ook is het opmerkelijk dat Nederlandse jongeren, in vergelijking met hun Vlaamse leeftijdgenoten, minder tijd besteden aan het internet en e-mail. Wellicht is dit verschil toe te schrijven aan de verschillende momenten waarop de onderzoeksdata zijn verzameld (2001 in Nederland en 2002 in Vlaanderen). Jongeren blijken vanuit zeer diverse inhoudelijke doelstellingen om te gaan met ICT. Zo maken de Marokkaanse en Turkse jongeren frequenter gebruik van meer informatie- en doelgerichte ICT-toepassingen, zoals actieve deelname aan nieuwsgroepen, het zoeken van informatie over godsdienst, kunst, cultuur en het op de hoogte blijven van ontwikkelingen in het land van herkomst, terwijl de autochtone jongeren vaker kiezen voor op ontspanning gerichte doeleinden als e-mailen en het downloaden van bestanden. Ons richtend op de opdeling van digitaal burgerschap in e-surfende, e-werkende, e-consumerende, e-communicerende en e-democratische burgers door Steyaert & de Haan (2001), blijkt duidelijk uit deze studie dat allochtone jongeren zich meer opstellen als zich informerende, ruim oriënterende en communicerende burgers in de transnationale virtuele ruimte, terwijl de autochtone jongeren een eerder consumptieve houding aannemen tegenover ICT, gedomineerd door ontspanning en spel. Kijkend naar sekse, valt het op dat meisjes zich eerder opstellen als e-communicerende burgers terwijl jongens vooral aangetrokken zijn door technische toepassingen van ICT en dus eerder kunnen worden bestempeld als vrijblijvend e-surfende burgers. De mate van religieuze beleving leidt ertoe dat ICT ruimte biedt om met elkaar, en het meest met gelijkgestemden, van gedachten te wisselen over waarden en normen, de invulling van de Islam in het Westen, etc. Kwalitatief vervolgonderzoek, diepte-interviews gekoppeld aan systematische inhoudsanalyse van de dominante thema’s in online-discussiefora, moet meer inzicht verwerven in de mate waarin online-activiteit meer gericht is op cross-etnische segregatie dan wel uitwisseling tussen de etnische groepen bevordert. Ook dient onderzocht te worden hoe overheidsinitiatieven zoals de ‘digitale trapvelden’ en ‘digitale broedplaatsen’ precies, los van die segregatie, de participatie van allochtonen in de Nederlandse en Vlaamse samenleving kunnen bevorderen.

* Leen d'Haenens is hoofddocent bij de sectie Communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar zij Europees Mediabeleid, Internationale Communicatie en Media, Minderheden en Vooroordeel doceert.

Cindy van Summeren werkt als junior onderzoeker bij de sectie Communicatiewetenschap aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Frieda Saeys is Gewoon Hoogleraar Communicatiewetenschappen aan de Universiteit Gent, waar zij Omroep, Methodologie en Genderstudies doceert.

Literatuurlijst

- Dragt, E., Heuvelman, A, Lohmann, E. & Jong, M. de (2002). Media en etnische publieksgroepen in Nederland. Het aanbod en het gebruik van media, *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 30 (2): 5-25.
- de Haan, J., Huysmans, F., & Steyaert, J. (2002). *Van huis uit digitaal: verwerving van digitale vaardigheden tussen schoolmilieu en school*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- d'Haenens, L. (2003). ICT in de multiculturele samenleving. In J. de Haan & J. Steyaert (reds.), *Jaarboek ICT en samenleving 2003. De sociale dimensie van technologie*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Heelsum, A.J. van (1997). *De etnisch-culturele positie van de tweede generatie Surinamers*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Klatter-Folmer, J. (1997). Schoolsucces van Turkse kinderen in relatie tot hun sociaal-culturele oriëntatie, *Migrantenstudies* 13 (1): 25-41.
- Lazarus, W. & Mora, F. (2000). *Online content for low-income and underserved Americans: the digital divide's new frontier*. Santa Monica: Children's partnership.
- Mierlo, S. van (2003). PC- en internetgebruik zijn een opstap naar integratie, *Automatisering Gids* 10: 7-8.
- Steyaert, J. (2000). *Digitale vaardigheden: geletterdheid in de informatiesamenleving*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Steyaert, J. & de Haan, J. (2001). *Geleidelijk digitaal. Een nuchtere kijk op de sociale gevolgen van ict*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Summeren, C. van, & d'Haenens, L. (2002). Determinanten voor bezit en gebruik van nieuwe media door allochtone jongeren in Nederland, *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 30 (2): 38-55.